

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

РЕЗНІКОВА ЛІЛЯ ВАЛЕНТИНІВНА

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ГАРМОНІЧНОГО
ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНОЇ
КАТЕГОРІЇ:
СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

09.00.08 - Естетика

Автореферат дисертації на
здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 1997 р.

111.852

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00743910 (O)

на правах рукопису

РЕЗНІКОВА ЛІЛІЯ ВАЛЕНТИНІВНА

АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ГАРМОНІЧНОГО ЯК
ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД

09.00.08 - ЕСТЕТИКА

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

ДИСЕРТАЦІЇ НА ЗДОБУТТЯ НАУКОВОГО СТУПЕНЯ
КАНДИДАТА ФІЛОСОФСЬКИХ НАУК

КИЇВ - 1997 р.

ЛІБ ім. В. Стефаника
АН України

АВ 36.787

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі етики, естетики та культурології
Київського університету імені Тараса Шевченка

Науковий керівник - кандидат філософських наук,
доц. АВОЛІНА Т.Г.

Офіційні опоненти - доктор філософських наук,
проф. БОНДАРЧУК І.А.

кандидат філософських наук
доц. ХАМІТОВ Н.В.

Провідна установа - Чернігівський державний педагогічний
інститут імені Тараса Шевченка.

Захист відбудеться "27" лютого 1997
о 15 годині на засіданні Спеціалізованої Ради Д 01.01.39
при Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою:
252001, Київ - 1, вул. Володимирська, 60.

З дисертаційною роботою можна ознайомитися в бібліотеці
університету.

Автореферат розісланий "23" січня 1997 р.

Вчений секретар
Спеціалізованої Ради
кандидат філософських наук

КУЧЕРЮК Д.Ю.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Категорія гармонічного по-сідає особливе місце в історії філософської та естетичної думки. Важко знайти будь-яке авторитетне вчення, яке не торкалось би проблем, пов'язаних з даною категорією. Такий стійкий інтерес не випадковий. Він свідчить про універсальне значення реального еквівалента категорії гармонічного. Тому постановка будь-яких нових питань, знаходження нових аспектів або характеристик гармонічного завжди набуває актуальності.

Актуальність проблеми гармонічного зумовлена багатьма обставинами. Виникла потреба переглянути теоретичні й практичні питання, пов'язані з категорією гармонічного. Сьогодні необхідно по-новому осмислити людське буття, місце та роль людини в суспільстві, в природі, її різноманітні зв'язки та відношення до суспільства, до природи, до себе. Категорія гармонічного і відображає один із фундаментальних аспектів цих зв'язків та відношень.

У працях сучасної вітчизняної літератури зміст категорії гармонічного розглядається або як сукупність зовнішніх характеристик предметів та явищ світу, або як певний їх закон. У працях з вітчизняної естетики категорія гармонічного не посіда належного місця. Категорія гармонічного отожднюється з категорією прекрасного або постає як об'єктивна основа прекрасного.

Досі тривають дискусії відносно одного з найважливіших питань естетики - питання про природу естетичних явищ - онтологічно-об'єктивну чи суспільно-історичну. На наш погляд, категорія гармонічного є засобом, який опосередковує єдність реального та ідеального в естетичних явищах.

У працях про гармонічне майже зовсім відсутній аналіз дисгармонічного, що робить однобічним опис гармонічного.

Нарешті, системний підхід до аналізу категорій ще не набув повної сили. Так, немає в літературі спроби розглянути категорію як систему з її зовнішніми та внутрішніми аспектами структури, особливостями, рівнями, формами, функціями тощо.

Вказані положення зумовлюють необхідність продовжити дослідження категорії гармонічного та правомірність вибору теми дисертації, присвяченої саме структурі даної категорії.

Ступінь наукової розробки проблеми. У сучасній вітчизняній і зарубіжній філософії та естетиці є мало праць, спеціаль-

но присвячених гармонічному. Окремі положення про гармонічне подані в контексті аналізу різних сторін реальності.

У вітчизняній філософії та естетиці зміст гармонічного як філософської категорії найчастіше зараховується до універсальних закономірностей розвитку матерії /Білоусов В.О., Демічев О.В., Молкін І.С., Шангін С.М./ або зводиться до однієї чи декількох характеристик реальності /Азинчакова О.П., Лешукова Л.А., Соломіна С.П., Сороко Е.М., Урманцев Ю.О./.

У поглядах на гармонічне як естетичну категорію існують два напрямки: перший - вбачає сутність гармонічного в єдності реального та ідеального, природного і суспільного /Каган М.С., Крутоус В.П., Манєєв О.К., Шестаков В.П./; другий - в тому чи іншому боці цієї єдності /"суспільники" - Боров Ю.Б., Велик О.П., Ванслов В.В., Корнієнко В.С., "природники" - Астахов І.В., Благодир Б.І., Лінник Б.В./.

Серед конкретних форм гармонії найбільшу увагу привертає соціальна гармонія /Аникєєв Н.М., Лешукова Л.А., Мещеряков В.Т./.

У сучасній зарубіжній філософії та естетиці існують два підходи до проблеми гармонічного: 1) відтворення і розвитку вчень минулих епох - піфагорійська концепція - Ланге А., Ньютон Е., платонівська - Уайтхед А.Н., неотомістська - Марітен Ж., кантіанська - Кассірер Е., гегелівська - Бозанкет В., Гадамер Г.-Г.; синтетичне вчення про космічну гармонію - Лемуш А.; 2) концепції, які досліджують соціальні аспекти гармонії та дисгармонії, - "технологічний песимізм" - Адорно Т., Маркузе Г., Мемфорд Л.; "екологічний песимізм" - Бохеньський І., Медоуз Д., Уорд Л., Форрестер Д.; представники "Римського клубу", "технологічний оптимізм" - Брукс Х., Віннер Н., Кан Г.

Однак з урахуванням вищезазначених причин /у розділі про актуальність/ аналіз категорії гармонічного залишається важливою дослідницькою проблемою.

Об'єктом даного дисертаційного дослідження і є гармонічне як філософсько-естетична категорія. Предмет дослідження становить структура гармонічного як філософсько-естетичної категорії.

Мета і завдання дослідження. Мета цієї роботи - встановити структуру категорії гармонічного як системи в єдності її різних компонентів: зовнішньої і внутрішньої підструктур, властивостей, зв'язків, відношень, форм, рівнів, функцій тощо. Вказана мета конкретизується в таких завданнях: - проаналізувати та узагальнити вчення про гармонічне, які ма-

ють місце в історії світової /західної/ та вітчизняної естетики:
- дослідити структуру гармонічного як філософської категорії;
- проаналізувати структуру гармонічного як естетичної категорії та зв'язки між ними.

Теоретико-методологічною основою дисертації є діалектика, системологія та узагальнення окремих положень про гармонічне, які існують в естетичних вченнях минулого та сучасності. В дисертації реалізовані такі діалектичні принципи: єдності аналізу та синтезу, єдності індукції та дедукції, єдності історичного та логічного, детермінізму, розвитку, єдності кількісних та якісних характеристик, діалектичного заперечення, єдності та боротьби протилежностей, системності, сходження від абстрактного до конкретного, пізнання через протиставлення.

Системологічні принципи, реалізовані в праці, такі: принципи цілісності, структурності, ієрархічності, взаємозалежності системи і середовища, множинності підходів до аналізу системи. Застосування апарату системології в дослідженні будь-якої проблеми дозволяє повніше реалізувати принципи діалектики, тим самим сприяти більш глибокому розкриттю сутності досліджуваного об'єкта.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що воно є одним з можливих варіантів застосування основних принципів діалектики та системології до аналізу структури гармонічного.

Результати дисертаційного дослідження, які складають наукову новизну і виносяться на захист, сформульовані в таких положеннях:

- гармонічне як філософська категорія /або гармонічне реальне/ в єдності зовнішньої та внутрішньої структури, відношень і зв'язків, форм, властивостей, рівнів, функцій; в єдності з категорією дисгармонічного являє собою загальний структурний закон будь-якої системи, а за будовою сама є системою;
- гармонічне реальне в єдності з дисгармонічним реальним постає в різноманітних формах: а/ статичний аспект речі як системи поданий єдністю відносно сталих зовнішніх і внутрішніх форм /пропорція, симетрія, ритм/; б/ динамічний аспект речі як системи поданий єдністю мінливих зовнішніх форм /пропорція-диспропорція, симетрія-асиметрія, ритм-аритмія/ і внутрішніх форм /відбитих у відношеннях і зв'язках, які відповідають різним аспектам процесу розвитку/;
- гармонічне /дисгармонічне/ реальне є невід'ємним компонентом структури таких систем категорій, як сутність та явище, зміст

і форма, кількість та якість:

- гармонічне як естетична категорія /або гармонічне естетичне/ є системою, різні аспекти якої можуть бути представлені єдністю протилежностей, - реального та ідеального, чуттєвого і раціонального, онтологічного та аксіологічного, міри об'єкта і міри суб'єкта: взаємозв'язок суб'єкта і об'єкта гармонічного естетичного - це взаємозумовленість, взаємопредставленість:

- гармонічне естетичне в єдності з дисгармонічним естетичним вичерпують обсяг категорії естетичного і є основою всіх конкретних естетичних категорій:

- гармонічне /дисгармонічне/ реальне виконує ряд функцій по відношенню до гармонічного /дисгармонічного/ естетичного, воно є основою, джерелом: елементом структури: стороною змісту: формою: законом побудови даної та будь-якої іншої категорії.

Теоретичне і практичне значення дисертації полягає в тому, що запропонована концепція структури гармонічного поглиблює розуміння естетичного взагалі, розкриває важливі сторони сутності гармонічного реального і гармонічного естетичного, встановлює зв'язки і відношення гармонічного і дисгармонічного; гармонічного і деяких філософських категорій, гармонічного та естетичних категорій. Іншими словами, ця концепція являє собою один з можливих варіантів розв'язання проблеми структури гармонічного. Положення і висновки праці можуть бути використані при читанні курсу лекцій з естетики і окремого спецкурсу, а також для подальшого аналізу конкретних форм гармонічного, аналізу конкретних творів мистецтва.

Апробація роботи. Дисертаційне дослідження обговорювалось і було рекомендовано до захисту на кафедрі етики, естетики і культурології Київського університету імені Тараса Шевченка. Апробація результатів дослідження була здійснена також у 7 наукових публікаціях, у виступах на міжвузівських науково-практичних конференціях. Положення, висновки роботи використовувались при читанні лекцій з естетики в Сумському педінституті ім. А. С. Макаренка.

Структура дисертації. Робота складається з вступу, трьох розділів /11 параграфів/, висновків і списку літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, характеризується ступінь її наукової розробленості, визначається мета і завдання дослідження, вказується методологічна осно-

ва роботи, формулюються її новизна і положення, які виносяться на захист, а також теоретичне і практичне значення.

У першому розділі "Історичний огляд вчень про гармонічне" у двох параграфах "Класична парадигма гармонічного" та "Антиномічність "гармонічного-дисгармонічного" в сучасній естетиці" аналізуються основні вчення, які створені на протязі століть. Послідовність викладу відповідає хронології. Заслуговує на увагу той факт, що ті чи інші естетичні ідеї, окремі положення про гармонічне подані в різних світоглядних системах – міфологічних, натуралістичних, релігійних, філософських, екологічних, соціологічних і власне естетичних. Предметом аналізу були вчення тільки історії західної культури – первісного періоду, античності, середньовіччя, епохи Відродження, Нового часу, Новітнього часу. З причин складності проблеми гармонічного в філософській та естетичній спадщині є дуже мало праць, які б з належною повнотою охоплювали різноманітність змісту філософських та естетичних аспектів категорії гармонічного. І взагалі не ставилась проблема структури категорії гармонічного як системи. Адже зміна одних вчень іншими та їх співіснування в різних історичних періодах становлять собою певні віхи, рівні розвитку та елементи категорії гармонічного як складної системи.

Другий розділ "Системний підхід до аналізу структури гармонічного як філософської категорії. Гармонічне реальне як основа і структурний компонент гармонічного естетичного".

Перший параграф "Визначення гармонічного як філософської категорії" містить логічний аналіз понять гармонічного, які є в філософських та естетичних вченнях. Їх класифікація, розкривається сутність гармонічного реального як системи.

За структурою ці визначення можна поділити на два класи в залежності від того, описується ця властивість за допомогою одного поняття чи декількох. До першого класу відносяться визначення типу: гармонічне – це доцільність /Сократ/, розмірність /Платон/, космічний принцип /Піфагор/, формальна простота /класицизм/ та інші. Другий клас визначень можна в свою чергу поділити на два підкласи в залежності від того, чи просто перераховуються істотні ознаки гармонічного, чи розкривається деяка їхня структура. Перший підклас подано визначеннями типу: гармонічне – це істина, краса, симетрія, цілісність /Піфагор/; досконалість, внутрішня досконалість /Кант/. Другий підклас виявлений у єдності двох форм. Наприклад, гармонічне – це єдність єдиного і

множинного, схожого і відмінного /Геракліт/, відповідність зовнішнього і внутрішнього /Платон/, єдність зовнішніх пропорцій та внутрішньої міри речей /Арістотель/, нижча гармонія /пропорція, порядок, міра/ і вища гармонія /грація як духовне начало/ - Фічино: "чуттєва" гармонія /у вигляді числових відношень/ і "чиста" гармонія /вічний архетип всіх форм чуттєвої гармонії/- Кеплер, узгоджена єдність якісних відмінностей /Гегель/.

Зміст істотних ознак гармонічного визначається за допомогою трьох десятків понять. Їх можна поділити на два класи. Перший клас - це поняття-властивості /відповідність, сумісність, упорядкованість, досконалість, оптимальність, повнота/. Другий клас поняття-форми /пропорція, симетрія, ритм, грація/.

Узагальнюючи філософсько-естетичні вчення про гармонічне, можна виділити такі його функції: 1/ умова зміцнення зв'язків у будь-якій будові /Гомер/, умова зберігання, стабілізації існування світу, природи, людини /Філолай/, організму /Дьюї/, культури /російські космісти/; 2/ причина індивідуалізації /неоплатоніки/, умова зберігання індивідуального значення окремих елементів /Уайтхед/, 3/ активний фактор діяльності /стоїки/, упорядковуюче і творче начало /Шефтсбері/; 4/ критерій ставлення, завершеності /Уайтхед/; 5/ джерело краси /Альберті, Гегель/.

Гармонічне як філософська категорія, є універсальною структурною характеристикою буття. Це - складна багаторівнева, ієрархічно структурована система внутрішніх і зовнішніх відношень та зв'язків об'єктивних і суб'єктивних явищ: система безпосередньо-змістовних та опосередкованих, на вищих рівнях складності знаково-символічних: пізнавальних і ціннісних: практично-перетворюючих і духовно-створюючих сторін буття як систем.

Гармонічне реальне - це упорядкований /організований/ тип відношень і зв'язків у системі, який забезпечує її стійкість у процесі функціонування та розвитку. Впорядкований тип відношень даний у вигляді відповідності як діалектичної єдності схожості та відмінності. Упорядкований тип зв'язків у системі виявляється в діалектичній єдності залежності та незалежності. Причому певне переважання спільності над відмінністю, переважання залежності елемента від системи над його незалежністю і над залежністю системи від елемента робить таку систему стійкою, а тип відношень і зв'язків гармонічними. Це - рівень оптимальності.

Вищий рівень гармонічного характеризується повнотою, багатогранністю, досконалою організованістю всіх форм зв'язків і

відношень у системі, всіх її аспектів - морфологічного і функціонального, статичного і динамічного. Це - рівні гармонічного на різних етапах розвитку системи. Крім того, існують рівні спрямованості відношень і зв'язків системи: координаційні - між окремими елементами, субординаційні - між окремим елементом і системою.

Таким чином, гармонічне реальне /як зміст філософської категорії гармонічного/ є основою і структурним компонентом гармонічного естетичного /як змісту естетичної категорії гармонічного/.

Дисгармонічне - це порушення чи руйнування, відсутність упорядкованості, що призводить до дестабілізації чи руйнування всієї системи, затримок, спотворення, однобічності в її функціонуванні та розвитку: вищий ступінь дисгармонічного - хаос.

Гармонічне відображає момент статичності, сталості, нерухомості, самототожності системи. Дисгармонічне в певних межах відображає момент її руху, зміни, оживлення. Існування системи передбачає її функціонування, тобто процесуальність, зміну фаз, стадій, станів, тобто виникнення і зникнення, порушення і відновлення, тобто єдність гармонічного і дисгармонічного. До цього слід додати, що функціонування системи в певних конкретних умовах викликає до життя, вправляє і вдосконалює одні елементи в більшій мірі, ніж інші, і тим самим створює момент дисгармонічного як момент спрямованості перетворення системи. Отже, гармонічне як загальна властивість, начало системи необхідно співіснує з моментом дисгармонічного і як можливість, і як дійсність.

Встановлені суттєві характеристики гармонічного реального /як загального/ є водночас суттєвими характеристиками і гармонічного естетичного /як часткового/.

У другому параграфі "Статичний аспект структури гармонічного" подається аналіз таких форм гармонічного, які відповідають рівню організації властивостей предметів і явищ як статичних, стійких систем. Цей клас форм можна поділити на зовнішні та внутрішні. Зовнішні форми гармонічного представлені такими відношеннями і зв'язками, як: а/ кількісні - пропорції, б/ просторові - симетрія, в/ часові - ритм, г/ рукові - грація. Внутрішні форми гармонічного існують у вигляді відношень і зв'язків внутрішніх властивостей речей - сутності, внутрішнього змісту. Внутрішня структура сутності речі подана в нашому аналізі в єдності а/ її минулого буття, джерел, основи, природи; б/ її сучасної даності, внутрішнього змісту, всіх різноманіт-

них і суперечливих сторін її буття, сукупності необхідних властивостей, відношень і зв'язків, законів її функціонування; в/ її майбутнього, можливих і необхідних засобів, напрямів змін, перетворень, законів розвитку. Гармонічне тут постає як структурний закон упорядкування сутності як системи.

Явище теж можна розглядати як систему. Функціональна структура явища як системи існує у вигляді зміни, послідовності етапів, фаз, ритмів, тобто у вигляді виникнення і зникнення, зберігання та оновлення, або єдності гармонічного і дисгармонічного. Морфологічна структура явища як системи - це єдність специфічних, індивідуальних особливостей /в яких відбиті конкретні умови буття речі/ і сутнісних /в яких відбита сутність речі/, не в однакової мірі активізованих через постійну неповноту конкретного, іншими словами, єдність відповідності і невідповідності, залежності і незалежності, узгодження і протистояння, або єдність гармонічного і дисгармонічного.

Складні форми гармонічного мають місце в формах єдності внутрішніх і зовнішніх властивостей речей - сутності та явища, змісту і форми. Одним випадком цих форм є досконалість, яка виявляється в єдності двох моментів: а/ як відповідність, співставлення з еталоном, як довершеність і б/ як завершеність, втіленість деякого еталона, міри речей. Досконалість і є особливою формою єдності кількісних та якісних характеристик зовнішніх і внутрішніх властивостей речі.

Гармонічне у взаємовідношеннях і взаємозв'язках сутності та явища існує в єдності багатьох аспектів - внутрішнього і зовнішнього, абстрактного і конкретного, загального та одиничного, необхідного і дійсного, закономірного і випадкового. Гармонічне постає структурним законом суперечливої єдності сутності та явища в речі, дисгармонічне ж існує як момент їх протистояння /у можливому і дійсному/.

Зокрема, сутність естетичного постає як діалектична єдність гармонічного і дисгармонічного у зв'язках та відношеннях між об'єктивним і суб'єктивним, реальним та ідеальним. Явища ж естетичного - це такі об'єктивні та суб'єктивні конкретності, які відповідають різним етапам розвитку суспільства тих чи інших народів, етнічним, професійним, індивідуальним аспектам суспільного буття.

У третьому параграфі "Динамічний аспект структури гармонічного реального" розглянуто другий клас форм гармонічного, який

пов'язаний з розвитком речі як системи. Ці форми також поділяються на зовнішні та внутрішні. Зовнішні форми подані у вигляді єдності суперечливих відношень і зв'язків: кількісних /пропорція та диспропорція/, просторових /симетрія та асиметрія/, часових /ритм і аритмія/, рухових /грація та її порушення/. Внутрішні форми гармонічного існують у відношеннях і зв'язках, які відповідають різним аспектам процесу розвитку, а саме: а/ як єдність та боротьба протилежностей, б/ як єдність і протистояння кількісних та якісних змін, в/ як єдність і протистояння різних етапів, рівнів, стадій розвитку.

У структурі процесу розвитку будь-якої системи гармонічне в аспекті відношень існує в таких формах, як: а/ відповідність, спільність, взаємопокладання протилежностей у межах системи; б/ єдність вказаних і протилежних їм відношень; в/ переважання єдності над боротьбою. Ці форми відношень упорядковують структуру, сприяють збереженню та зміцненню системи.

Дисгармонічне в аспекті відношень існує в таких формах, як: а/ суперечність, протистояння, відмінність, взаємовиключення протилежностей у межах системи; б/ боротьба вказаних і протилежних їм відношень; в/ переважання боротьби над єдністю. Ці форми відношень сприяють зміні, порушенню або руйнуванню даного рівня системи. Але це панування дисгармонічного не тотальне. В протилежному випадку зруйнувався б не тільки даний рівень організації системи, але й вся система. Завдяки діалектичній єдності гармонічного і дисгармонічного /але з необхідним переважанням гармонічного над дисгармонічним/ створюється новий рівень організації системи, нова форма її буття, новий потенціал її можливостей, тобто нова форма гармонічного в системі. Подібне має місце і в аспекті зв'язків. Відповідно до цього єдність та боротьба гармонічного естетичного та дисгармонічного естетичного є умовою розвитку естетичних явищ.

Відношення та зв'язки в структурі процесу розвитку системи не статичні, а динамічні. Будь-який процес зміни, розвитку характеризується певною послідовністю етапів, рівнів.

На першому етапі розвитку має місце стійкість, стабільність системи. Тобто єдність різних форм суперечливих відношень і зв'язків переважає над їх боротьбою, тобто гармонічне має перевагу над дисгармонічним. Процес руху від першого етапу до другого проходить ряд стадій, серед яких критичну роль відіграє стадія рівноваги між єдністю та боротьбою протилежностей. З про-

ходження цієї стадії починається другий етап – етап порушення єдності і панування боротьби протилежностей над їх єдністю.

Процес зміни, руху від другого етапу до третього також проходить ряд стадій, серед яких особлива роль належить стадії визначення напрямку розвитку системи. Боротьба досягає критичної точки. Існують два можливих напрямки: 1/ зниження ступеня організованості системи або її руйнування, тобто рух від порядку до хаосу; 2/ підвищення ступеня організованості системи, її розвиток, тобто рух від одного порядку до іншого, більш складного, більш високого. З визначення останнього напрямку і починається третій етап розвитку системи – створення нового рівня єдності та боротьби протилежностей, нового рівня єдності та боротьби гармонічного і дисгармонічного, але з переважанням єдності над боротьбою, гармонічного над дисгармонічним. Реалізацію саме цього напрямку забезпечує творчий потенціал гармонічного, іншими словами, сила самоорганізації системи, яка /сила/ виявляється в певних умовах. Деякі з них такі: а/ зв'язки між елементами слабші, ніж зв'язки між елементом і системою; кожен з протилежних елементів самостійно, відносно незалежно від протилежного елемента, творчо, через свій потенціал самоорганізації реалізує еволюційну програму системи; б/ єдність протилежних елементів переважає за силою зовнішні впливи.

Важливою є кількісна та якісна характеристика системи. На етапі єдності кількісних та якісних характеристик, який називається мірою, має місце домінування гармонічного над дисгармонічним. Не випадково багато філософів визначали гармонічне як міру. Процес кількісних змін досягає межі міри, за якою єдність поступається перед боротьбою. Відбувається руйнування даної міри і створення нової міри, нової єдності гармонічного і дисгармонічного, але з перевагою першої.

Все зазначене має силу і по відношенню до естетичного – виникнення, існування і розвиток естетичних предметів та явищ, об'єктивних і суб'єктивних аспектів естетичних форм буття.

У параграфі четвертому "Гармонічне і дисгармонічне в предметах та явищах, відповідних різним формам руху матерії" конкретизуються деякі особливості структури гармонічного реального. Зокрема надається аналіз "золотого перерізу" як різновиду кількісних форм вияву статичної структури гармонічного і ряду чисел Фібоначчі як різновиду кількісної форми динамічної структури гармонічного на різних рівнях – фізичної форми руху мате-

рії, хімічної, біологічної, в будові та функціонуванні людського організму, в житті та розвитку суспільства і людини.

Кількісні відношення статичних і динамічних аспектів гармонічного реального в предметах та явищах неживої природи і живої, включаючи людину – це а/ природна основа формування естетичних здібностей людини: б/ об'єктивний елемент суб'єкт-об'єктних відношень в структурі категорій естетичного та гармонічного.

Розділ третій "Системний підхід до аналізу структури гармонічного як естетичної категорії".

У першому параграфі "Сутність гармонічного як естетичної категорії" подається визначення естетичного як діалектичної єдності гармонічного і дисгармонічного. Гармонічне естетичне є структурною частиною естетичного як цілого, а естетичне є ціннісним відношенням суб'єкта до об'єкта, єдністю реального та ідеального, гармонічне естетичне також є ціннісним відношенням суб'єкта до об'єкта, єдністю реального та ідеального. Структура гармонічного естетичного уявляється такою: це – система а/ єдності гармонічного /дисгармонічного/ реального і гармонічного /дисгармонічного/ естетичного в об'єкті, б/ єдності гармонічного /дисгармонічного/ реального і гармонічного /дисгармонічного/ естетичного в суб'єкті, в/ у зв'язках між ними.

Об'єктом постають предмети та явища природи і продукти праці – нехудожньої /матеріально-виробничої, практичної/ та художньої /твори мистецтва/. Гармонічне /дисгармонічне/ реальне в об'єкті – це гармонічне /дисгармонічне/ в речі як єдності сутності та явища. Гармонічне /дисгармонічне/ естетичне в об'єкті – це втіленість в ньому естетичних ідеалів, тобто естетичних утворень свідомості, тобто представленість суб'єкта в об'єкті.

Суб'єктом постає людина, її свідомість. Аналіз структури естетичної свідомості ми обмежили двома її формами – як активність та як відношення. У системі "свідомість як активність" виділені дві форми естетичної активності: 1/ пізнавальна у вигляді а/ чуттєвої, результатом якої є естетичні образи та уявлення, б/ мислительної, результатом якої є естетичні поняття, категорії, судження, ідеї, ідеали, погляди: 2/ творча естетична активність у вигляді а/ чуттєвої, результатом якої є нові образи, б/ мислительна, результатом якої є нові естетичні ідеї, ідеали, задуми, плани, абстрактні моделі, концепції, ідеалізовані сторони творів мистецтва, які створюються.

У системі "свідомість як відношення" структура цієї есте-

тичної форми свідомості уявляється такою: 1/ естетичні потреби, 2/ естетичні ціннісні орієнтації /ідеали, переконання, інтереси, оцінки, установки тощо/; 3/ естетичні почуття /почуття прекрасного, потворного, піднесеного, низького, трагічного, комічного/. Всі особливості свідомості в системах "активності" та "відношення" постають в єдності дійсного і можливого - як даний рівень і можливість його підвищувати.

Гармонічне реальне в суб'єкті виявляється в упорядкованості, у взаємовідповідності і взаємозалежності різних компонентів свідомості, у зв'язках форм естетичних відношень, процесів і результатів естетичної активності свідомості, у втіленості в даній людині міри людини як родової її сутності, у повноті прояву суспільно-історичної сутності людини у даній людині. Гармонічне естетичне в суб'єкті - це втіленість естетично цінних об'єктів в утвореннях естетичної форми свідомості. Свідомість не тільки відображає, засвоює інформацію про об'єкт, але й створює нові естетично цінні ідеальні утворення та втілює їх в формах предметного буття.

Третій компонент структури гармонічного виявляється у зв'язках між гармонічним естетичним в об'єкті та гармонічним естетичним в суб'єкті. Ці зв'язки мають такі властивості: 1/ вони мають взаємний характер, тобто існують у вигляді взаємовідповідності, взаємовтіленості, взаємозумовленості; 2/ суб'єкт і об'єкт взаємозв'язків не рівнозначні. Суб'єкт завжди є активною стороною. Іншими словами, людина завжди діє, ініціює свою активність, є самодетермінантою активності - чи засвоює естетичні ідеї, чи створює нові, чи втілює їх в об'єктах; 3/ вказані взаємозв'язки створюють єдність міри об'єкта і міри людини, взаємовідповідність, об'єктивного еталона досконалості і суб'єктивного /суспільно-історично обумовленого/ еталона досконалості, ідеалу.

Отже, гармонічне естетичне - це гармонічне реальне в єдності взаємовтілення міри суб'єкта у мірі об'єкта і міри об'єкта у мірі суб'єкта.

Дисгармонічне реальне в структурі естетичних відношень, в структурі об'єкта і суб'єкта виявляється у двох формах - в формі порушення і в формі руйнування. Дисгармонічне естетичне в об'єкті і суб'єкті виявляється у двох формах: а/ у формі неповноти взаємовтіленості позитивних естетичних ідеальних утворень в об'єкті і позитивних естетично цінних об'єктів в суб'єкті, в його свідомості; б/ у формі взаємовтіленості негативних

естетичних ідеалів в об'єкті і естетично негативних об'єктів у свідомості. Естетичне взагалі і гармонічне естетичне зокрема мають суспільно-історичну детермінацію, отже характеристики "позитивні" та "негативні" є відносними, а не якісними, тобто взятими у відношенні до народів, етносів, класів, тощо.

Розглянуті особливості гармонічного естетичного в об'єкті та суб'єкті можна вважати абстрактним рівнем гармонічного естетичного. На цьому рівні гармонічне естетичне виконує узагальнюючу функцію, функцію загальної основи, загального структурного компонента всіх естетичних явищ - об'єктивних і суб'єктивних аспектів естетичних відношень, всіх естетичних категорій.

У другому параграфі "Місце категорії гармонічного /дисгармонічного/ естетичного в системі естетичних категорій" естетичні категорії розглядаються як конкретні форми гармонічного естетичного. Гармонічне /дисгармонічне/ реальне в об'єкті та суб'єкті естетичних відношень є спільним для всіх естетичних категорій. Що ж стосується гармонічного естетичного, то воно має свою специфіку в кожній з них.

Так, гармонічне естетичне в об'єкті прекрасного - це відносно повне втілення естетичних утворень свідомості /ідеалів, цілей/: воно існує лише абстрактно, як можливість. Прекрасне як цінність у самих джерелах пов'язане із створенням, утвердженням життя і розвитку, із свободою людини, удосконаленням її фізичних і духовних сил. Дисгармонічне естетичне в конкретному об'єкті прекрасного пов'язане з певною неповнотою втілення естетичного ідеалу. Гармонічне естетичне в суб'єкті відношення прекрасного має місце у високому ступені втіленості об'єктивної частини прекрасного, саме в тому, які прекрасні об'єкти стали надбанням естетичного досвіду людини, засобом розвитку її здібностей. Дуже складною є структура категорії прекрасного, виявлена у творах мистецтва. Тут гармонічне естетичне /формальне/, представлено в техніці естетичного письма, може досягти граничних рівнів досконалості, але воно може бути поєднано з різними формами гармонічного /змістовного/, яке втілює різні естетичні ідеали, що мають суспільно-історичну зумовленість.

Потворне - це крайній ступінь дисгармонічного естетичного, тобто протилежність, антипод ідеалу прекрасного.

Зміст ідеальних утворень естетичної свідомості, які відповідають категорії піднесеного, історично змінювався. Він є результатом освоєння і створення предметів та явищ матеріальної

і духовної культури тієї чи іншої епохи. Вже освоєні галузі дійсності стають основою змісту категорії прекрасного. У свідомості формується узагальнення, перенесення даного естетичного досвіду на невідому, неопрацьовану галузь. Тому гармонічне естетичне в об'єкті та суб'єкті піднесеного є суперечливою єдністю дійсного і можливого, теперішнього і майбутнього, впевненості і тривожності, могутності людини та її слабкості, стійкого і мінливого, гармонічного і дисгармонічного реального. Дисгармонічне естетичне в структурі піднесеного означає не відсутність гармонічного естетичного, а лише перевагу першого над другим.

Гармонічне естетичне в об'єкті і суб'єкті низького майже відсутнє. Дисгармонічне естетичне тут виявляється як втілення антиідеалу, тобто повне руйнування ідеалу, творчих потенцій людини, знищення прекрасного, крайній ступінь потворного. Незважаючи на це, і низьке, і потворне як дисгармонічне естетичне необхідно пов'язані з певними формами гармонічного естетичного, зокрема з прекрасним. Останнє виконує тут функції естетичного орієнтира, основи порівняння, оцінки, ствердження і заперечення.

У трагічному будь-яке руйнування, тим більше смерть людини виявляється в дисгармонічному реальному, але в смерті має місце і гармонічне естетичне як утвердження, перемога людського ідеалу над смертю конкретного носія цього ідеалу. Дисгармонічне естетичне полягає в неповноті або викривленні втілення ідеалу в подіях. Дуже складною є структура трагічного в мистецтві. Тут має місце єдність різних форм гармонічного естетичного і дисгармонічного естетичного, в тому числі і форма прекрасного. У трагічному розкриваються різні аспекти недосконалості буття, створення досконалих форм і рівнів, утвердження можливості перемоги в майбутньому. Трагічне містить в собі єдність гармонічного і дисгармонічного в бутті, в людині та її розвитку.

Категорія комічного реалізується в формі позитивного ціннісного відношення /гумор/ і в формі негативного /сатира/. У першому випадку дисгармонічне реальне постає у вигляді незначного порушення міри, ідеалу: в другому - має місце повне їх руйнування. У гармонічному естетичному суб'єкта гумору поєднуються почуття прекрасного і особливе почуття осміяння, відповідність ідеалу і незначна невідповідність, яка не містить загрози, страху. В почутті сатири знаходять єдність почуття потворного, низького та особливе почуття осміяння тут як піднесеного, перемоги над об'єктом страху. Відношення людини до об'єкта

сатири - це форма духовного знищення, символічного руйнування антиідеалу і перемоги ідеалу, створення прекрасного. Сатира - це єдність дисгармонічного естетичного як дійсного втілення антиідеалу в об'єкті та гармонічного естетичного як можливості та як основи оцінки, засобу перемоги над антиідеалом.

В третьому параграфі "Деякі особливості структури гармонічного /дисгармонічного/ в творах мистецтва" розглянуто форми гармонічного реального в творах деяких видів мистецтва як одну з необхідних сторін змісту гармонічного естетичного. Тут подано аналіз особливостей єдності гармонічного реального і гармонічного естетичного, яка /єдність/ втілена в творах архітектури, поезії, живопису. Гармонічне естетичне є системою декількох рівнів. Гармонічне естетичне як основа естетичних категорій - це перший /абстрактно-естетичний/ його рівень. Гармонічне естетичне в формі конкретних естетичних категорій, втілених у предметах та явищах дійсності, в тому числі в творах мистецтва, - становить другий /конкретно-естетичний/ рівень. На цьому рівні гармонічне естетичне виконує функцію естетизації, одухотворення дійсності. Нарешті, категорія гармонічного естетичного має і третій - культурно-специфічний - рівень. Тут вона подана у формі конкретних естетичних категорій, втілених у предметах та явищах, творах мистецтва, у системах різних культур, етносів, класів, і виконує функцію оригінальності, неповноти, унікальності естетичних цінностей у суспільно-історичному розвитку.

У висновках дисертації дається загальний підсумок роботи, формулюються основні положення:

- проведений аналіз статичного компонента структури гармонічного в речі як єдності сутності та явища, а також динамічного компонента структури гармонічного в різних аспектах процесу розвитку, має силу відносно будь-яких галузей дійсності, в тому числі естетичної. Це означає, що гармонічне реальне постає основою, рівнем, стороною змісту, формою і структурним законом естетичного об'єкта як єдності сутності та явища, естетичної форми свідомості, естетичних відношень і засобів їх конкретизації в творах мистецтва;
- через те, що гармонічне існує у двох формах - як реальне та як естетичне, а гармонічне реальне є загальним структурним законом, естетичне можна подати як діалектичну єдність а/ гармонічного реального і гармонічного естетичного та б/ дисгармонічного реального і дисгармонічного естетичного;

- гармонічне естетичне в єдності з дисгармонічним естетичним /разом з гармонічним і дисгармонічним реальним/ вичерпують обсяг загальної категорії естетичного і постають основою і компонентом структури конкретної естетичної категорії прекрасного і потворного, піднесеного і низького, трагічного і комічного;

- у результаті аналізу встановлена важливість ідей і концепцій гармонічного, місце гармонічного серед інших категорій – філософських та естетичних, неповнота опису, евристичність як можливість подальшого пошуку.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Резникова Л.В. Гармоническое как философская категория. //Сучасна освіта: проблеми виховання творчої особистості. 36 статей. – Суми, 1994. – с. 18–23.
2. Резникова Л.В. Роль эстетических понятий при анализе литературных произведений. // Актуальні питання фахової підготовки студентів-філологів. Сучасна освіта і проблеми виховання творчої особистості. – Суми, 1997. – с. 65–70.
3. Резникова Л.В. Эстетичні категорії як засіб втілення гармонічного в творах мистецтва. //Актуальні питання фахової підготовки студентів-філологів. Сучасна освіта і проблеми виховання творчої особистості. – Суми, 1997. – с. 70–75.
4. Резникова Л.В. Гармонічне в структурі художнього твору. // Актуальні питання фахової підготовки студентів-філологів. Сучасна освіта і проблеми виховання творчої особистості. – Суми, 1997. – с. 75–78.
5. Резникова Л.В., Савельєв В.О. Гармонічне як форма організації творчого процесу. // Психолого-педагогічні основи становлення творчої особистості вчителя. Матеріали міжвузівської науково-практич. конф. – Суми, 1992. – с. 13–15.
6. Савельєв В.А., Резникова Л.В. Некоторые особенности гармонизации личности учащегося в процессе физического воспитания и спорта. //Проблеми методического обеспечения занятий физической культурой в школе. Материалы научно-методической конференции. – Суми, 1992. – с. 11–15.
7. Резникова Л.В. Гармония в системе "человек-природа" как воспитательная проблема. // Тезисы докладов и сообщений к научно-практич. конф., посв. 100-летию со дня рождения А.С.Макаренко. – Белополье, 1988. – с. 41–42.

АННОТАЦИЯ

Резникова Л. В. "Анализ структуры гармонического как философско-эстетической категории: системный подход". Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.08. - эстетика, Киевский университет им. Тараса Шевченко, 1997 г.

Защищается рукопись, в которой содержится теоретическое исследование структуры категории "гармоническое". В диссертации осуществлен системный подход к анализу структуры гармонического как философско-эстетической категории. Это дало возможность представить данную категорию как систему различных аспектов, форм, свойств, уровней, функций, а также установить соотношение данной категории с категорией дисгармонического в системе вещи как единстве сущности и явления, в конкретных эстетических категориях.

Reznikova L. V. "Analysis of the structure of harmony as philosophic aesthetic categories: systematic approach". It is dissertation on candidate's philosophy degree competition by aesthetics speciality 09.00.08. Kiev State University by name Taras Shevchenko. Kiev. 1997.

Dissertation contains theoretical researches of structure of harmony. System approach to analysis of structure of harmony as philosophic aesthetic categories is being carried out in dissertation. It is provide us with ample opportunity to present this category as system of different aspects, forms, properties, levels, functions and set up correlation of this category to category of disharmony in object system as unity of essence and phenomenon, concrete aesthetic categories.

Ключові слова: система, структура, гармонічне реальне, гармонічне естетичне, сутність, явище, конкретні естетичні категорії.

...аналізу структури гармонічного як філософсько-естетичної категорії: системний підхід.

Резнікова Л. Валентинівна

Аналіз структури гармонічного як філософсько-естетичної категорії: системний підхід.

09.00.08 - Естетика.

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук.

Підп. до друку 08.01.97. Формат 60x84/16. Папір писальний. Офсет. друк. Ум. друк. арк. 1,16. Облік-вид. арк. 1,26. Вид. № 2. Тираж 100 прим.

Віддруковано у ВВП "Мрія-1" ЛТД. 244030, м.Суми, Кузнечна, 2. Тел. 22-15-05, 22-13-23.

РЕЗНИКОВА Ллія Валентинівна
АНАЛІЗ СТРУКТУРИ ГАРМОНІЧНОГО ЯК ФІЛОСОФСЬКО-ЕСТЕТИЧНОЇ
КАТЕГОРІЇ: СИСТЕМНИЙ ПІДХІД.

09.00.08 - Естетика.

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук.

Підп. до друку 08.01.97. Формат 60x84/16. Папір писальний. Офсет. друк. Ум. друк. арк. 1,16. Облік-вид. арк. 1,26. Вид. № 2. Тираж 100 прим.

Віддруковано у ВВП "Мрія-1" ЛТД. 244030, м.Суми, Кузнечна, 2. Тел. 22-15-05, 22-13-23.

440858

403627
AB 36.787